

Asia Avainpesän ja ovenkahvan tekijänoikeussuoja

Hakija X (Julkisuuslain 24 §:n 20 kohdassa tarkoitettut liike- ja ammat-
tialaisuutta koskevat tiedot on poistettu lausunnosta.)

Annettu 22.5.2012

Tiivistelmä

Ovenkahvan ja avainpesän muodon valintaa määräsi merkittävästi käyttötarkoitus. Tuotteet eivät ilmentäneet tekijänsä luovia valintoja siinä määrin, että tuotteet olisivat olleet tekijänoikeuslain 1 §:n tarkoittamia teoksia.

LAUSUNTOPYYNTÖ

Hakija pyytää tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa siitä, ylittävätkö X:n tuotteet Y-ovenkahva ja Z-avainpesä teoskynnyksen ja saavatko tuotteet siten tekijänoikeussuojaa.

Hakija toteaa panostaneensa tuotteidensa laadukkuuteen ja muotoiluun muun muassa käyttämällä nimekkäitä muotoilijoita. Hakijan mukaan tutkittaessa kyseessä olevien tuotteiden markkinoita tuotteissa on vaihtelua niiden ulkoasussa ja tyyliässä. Siirryttäessä pois skandinaavisen muotoiluperinteen piiristä laajenee tuotteiden ulkoasun kirjo suureksi.

Hakijan mukaan tuotteiden tekniset vaatimukset ja alan mahdolliset standardit ja turvamääräykset asettavat kriteereitä, jotka tuotteiden on täytettävä. Muotoilijalle jää kuitenkin merkittävässä määrin tilaa luoda vaihtelua tuotteen ulkomuotoon. Vaihtelu on laajempaa kuin toiminnallisuus ja tuotteen tekniset vaatimukset edellyttävät. Hakijan mukaan lausuntopyynnössä kyseessä olevien tuotteiden muodot ovat valmistusteknisesti hyvin vaikeita ja ylimääräisten työvaiheiden vuoksi kalliimpia toteuttaa kuin markkinoilla yleisimmin käytetyt muodot.

Kyseessä olevien tuotteiden markkinoilla hakijan mukaan sen tuotteet erottuvat muotoilunsa selkeyden ja designin perusteella. Lausuntopyynnössä kyseessä olevissa tuotteissa on saavutettu lopputulos, joka poikkeaa selvästi muiden muotoilijoiden tuotteista. Hakijan mukaan sen tuotteet ovat saaneet omanlaisen persoonallisen ulkoasun muotoilijoiden työn seurauksena. Tuotteiden persoonallisuutta ja muotoilun onnistuneisuutta osoittaa hakijan mukaan se, että tuotteita on ryhdytty kopioimaan.

Tuotekohtaisesti hakija toteaa kyseessä olevan Y-ovenkahvan olleen markkinoilla 1970-luvun lopulta asti ja olleen ulko-ovien markkinajohtaja Suomessa sekä arkkitehtien suosikki. Y-ovenkahvan selkeät linjat ja harkitut pyöritykset ovat tehneet siitä klassikon. Liioiteltu muotoilu – mm. normaalia leveämpi kädensija – erottaa Y-ovenkahvan muista vastaavista tuotteista. Y-ovenkahva on vähäeleisyydestään huolimatta selvästi muista erottuva ja omalaatuinen tuote.

Z-avainpesän hela ja vääntönappi ovat hakijan mukaan saavuttaneet laajasti yleisön ja arkkitehtien suosion. Z-avainpesä edustaa muotoilultaan selkeää pohjoismaisen tyyllisuunnan muotoilua ja on muotoilultaan liioitellun massiivinen. Z-avainpesä on valmistusteknisesti vaativa, vaikka se ei tuotteen yksinkertaisia ja selkeitä linjoja katsoessa käykään ilmi. Myös tämän tuotteen linjat ja harkitut muodot ovat tehneet siitä klassikon, jonka suosio on vakaata. Tuotteen suunnittelija A on palkittu useilla tunnustuksilla.

Hakijan näkemyksen mukaan teoskynnys ylittyy lausuntopyynnössä kyseessä olevien tuotteiden osalta, koska tuotteet erottuvat selkeästi ulkoasultaan muista vastaavista tuotteista ja edustavat kansainvälisessä arvioinnissa selkeästi omakseen erottuvaa linjaa ja ovat muodostuneet tai muodostumassa klassikoiksi.

Hakija on liittänyt lausuntopyyntöönsä kuvamateriaalia lausuntopyynnössä mainituista tuotteista, yhden kappaleen molemmista kyseessä olevista tuotteista sekä vertailumateriaaliksi kuvamateriaalia muiden valmistajien tuotteista.

ASIAN TUNTIJALAU SUNNOT

Hakija on pyytänyt professori Rainer Mahlamäeltä ja hakijan tuotteita muotoillelta professori A:lta lausunnon kyseessä olevien tuotteiden ominaisuuksiin liittyen. Tekijänoikeusneuvoston

jäsenillä on ollut kyseiset lausunnot käytettävissään kantansa muodostamiseksi tekijänoikeusneuvoston lausuntoa varten.

Tiivistetysti professori Mahlamäki korostaa helan esteettisyyden ja muodon ensisijaista merkitystä arkkitehdin valitessa helaa rakennukseen. Myös helan toimivuus on merkityksellinen sen suosion syntymisessä. Professori Mahlamäen mukaan hakijan tuotteen muotoilussa on omaperäisyyttä. Tuotteen muodon tunnistaa ja tuote on muotoilultaan ajaton. Professori Mahlamäen mukaan hakijan tuotteet ovat tunnettuja siitä, että niissä käytötarkoitus, toimivuus ja muoto ovat tasapainossa.

Tiivistetysti professori A korostaa lausunnossaan, että muotoilun on oltava tyyllisesti pitkäkestoista ja muoti-ilmiöistä riippumatonta. Tuotteen käytettävyys vaikuttaa muotoilun hyväksyttävyyteen ajan kuluessa. Professori A:n mukaan hakijan tuotteissa jatkuvuutta on luotu arkkitehtonisilla mittasuhteilla, jän-teviin kulmiin päättyvillä kaarevilla pintamuodoilla, materiaalien pintakäsittelyllä ja graafisten tunnusten sijoittelulla. Professori A:n mukaan teknisiä ja tuotannollisia vaatimuksia on paljon ja tuotteen peruskonsepti on olemassa. Tästä huolimatta on löydettävissä alue, jota kukaan ei ole aikaisemmin havainnut tai ajatellut. Muotoilussa pelkistäminen on haastavinta, koska pelkistäminen luo universaaliuden, jolloin muoto soveltuu eri käyttökohteisiin. Professori A kertoo muotoiluajattelunsa syntyvän omista arvoistaan, esteettisistä lähtökohdista ja käyttäjän arvojen tuntemisesta. Professori kertoo aina pyrkivänsä omaan ratkaisuun ja välttämään samankaltaisuutta muiden muotoilijoiden aikaansaannoksiin nähden. Tämä edellyttää muun muassa jatkuvaa omien töiden vertailua olemassa oleviin tuotteisiin maailmanlaajuisesti.

VASTINEET

Hakijan mukaan asiassa ei ole vastapuolta.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeuslain (404/61) 55 §:n mukaan tekijänoikeusneuvosto antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Näiden lausuntojen luonne ei ole sitova.

Käyttöesineiden tekijänoikeussuoja

Tekijänoikeuslain 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on yksinoikeus teokseen. Säännökseen sisältyvän esimerkkiluettelon mukaan taiteellisina teoksina suojataan muun muassa taideteollisuuden tuotteita. Näitä voivat olla esimerkiksi huonekalut tai muut käyttöesineet.

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin katsoi 1.12.2011 antamassaan ratkaisussa C-145/10 (Painer), että teos voi saada tekijänoikeussuojaa, jos se on tekijänsä henkisen luomistyön tulos siten, että se kuvastaa tekijän persoonaa ja siitä käyvät ilmi tekijän vapaat ja luovat valinnat teosta tehtäessä. Kansallisen tuomioistuimen tehtävä on ratkaista lopullisesti, ylittykö teoskynnys.

Korkein oikeus on käsitellyt tekijänoikeutta taideteollisiin tuotteisiin ratkaisussa KKO 1976 II 48. Korkein oikeus katsoi, että valaisimet eivät olleet siinä määrin itsenäisiä ja omaperäisiä että ne olisivat olleet taiteellisia teoksia. Valaisimien valmistaminen miilumenetelmällä ei vaikuttanut teostason arviointiin. Ratkaisussa KKO 1948 II 464 ei näytetty, että barokkityylinen kattovalaisin olisi ollut omaperäinen taideteos.

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt tekijänoikeutta taidekäsitteeseen ja taideteollisuuden tuotteisiin esimerkiksi lausunnoissaan TN 2007:11 (kynttilänjalka ei ollut tekijänoikeuslaissa tarkoitettu teos), TN 2007:7 (marjanpoimuri ei ollut tekijänoikeuslaissa tarkoitettu teos).

Ollakseen tekijänoikeuslain 1 §:ssä suojattu teos taideteollisuuden tuotteen tulee täyttää itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset käytännöllisestä tarkoituksesta huolimatta. Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa taideteollisuuden tuotteen teoskynnys on asetettu varsin korkealle. Tämä johtuu siitä, että taideteollisuuden tuotteen muotoilussa lopputulokseen vaikuttavat paitsi tekijän luova panos myös tuotteen käyttötarkoituksesta johtuvat seikat. Lisäksi moniin käyttöesineisiin soveltuu luontevammin mallisuoja. Tuotteen käyttötarkoituksen ja muodin mahdollisesti ohjatessa esineen muotoa on todennäköisempää, että kaksi muotoilijaa toisistaan tietämättä luovat samanlaisen tuotteen. (Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus ja lähioikeudet, Helsinki 2005, s. 87).

Tekijänoikeuslain 1 §:n mukaiselta teokselta edellytetään, että sitä voidaan pitää tekijänsä itsenäisen luovan työn omaperäisenä tuloksena. Luova työ ilmenee tekijän tekemissä valinnoissa työn

valmistusprosessin aikana. Riittävän omaperäisten valintojen tuloksena syntyvä työ ylittää teoskynnyksen eli saavuttaa teostason. Suojan edellytyksenä ei ole muita erityisiä vaatimuksia. Ratkaisu teoskynnyksen ylittymisestä tehdään tapauskohtaisella harkinnalla. Tässä arvioinnissa keskeinen seikka on kyseisen työn vertailu valmistusprosessin alussa jo olemassa oleviin samaan tarkoitukseen tarkoitettuihin tuotteisiin. Mikäli luomishetkellä on useita samanlaisia tuotteita, joissa useissa on kyseisille tuotteille tyypillisiä tai vakiintuneita muotoja tai muita elementtejä, on tämä peruste omaperäisyyttä vastaan. Tuotteiden eroja arvioitaessa on arvioitava myös sitä, missä määrin tekijän on ollut mahdollista tehdä luovia valintoja ja siten tehdä aikaisemmista tuotteista huomattavasti tai edes riittävästi eroava tuote. Mikäli yhteneväisyydet tuotteissa ovat vallitsevampia kuin eroavaisuudet, on tämä peruste omaperäisyyttä vastaan.

Teoksen osa saa tekijänoikeussuojaa, jos se teoksesta erillään tarkasteltuna ylittää teostason eli osaa sellaisenaan voidaan pitää ilmauksena tekijänsä henkisestä luomistyöstä.

Tekijänoikeus ei suojaa teoksen ideaa, periaatteita tai tietoja, vaan sitä ilmenemismuotoa, johon ne on teoksessa saatettu. Tekijänoikeussuoja ei siten estä esimerkiksi jonkin idean hyödyntämistä.

Tekijänoikeusneuvosto on arvioinut sille toimitettua materiaalia ja katsoo, että Y-ovenkahvan käyttötarkoitus ja toimintamekanismi sanelevat hallitsevassa määrin lopputuloksen muodon. Muotoilijan luoville valinnoille jää vain rajoitetusti tilaa. Y-ovenkahvan muodoksi on valittu lähinnä ovaalia muistuttava muoto. Perusmuodot ja yksinkertaiset, tavanomaisia perusmuotoja lähellä olevat, pelkistetyt muodot eivät sellaisenaan voi olla yksinoikeudella suojattuja vaan niiden on oltava kaikkien hyödynnettävissä. Ovenkahvassa on oltava käden tartuttava kahva. Mikäli lähes perusmuotoista tai muodoltaan muuten kovin yksinkertaista ovenkahvaa suojattaisiin tekijänoikeudella, oltaisiin hyvin lähellä ovenkahvan idean suojaamista. Tässä tapauksessa voidaan lisäksi olettaa, että Y-ovenkahvan luomisajankohtana toinen olisi päätynyt samaan lopputulokseen ryhtyessään muotoilemaan ovenkahvaa.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että Y-ovenkahva ei ole siinä määrin omaperäinen, että se olisi tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettu teos.

Tekijänoikeusneuvosto on arvioinut sille toimitettua materiaalia Z-avainpesästä ja katsoo, että käyttötarkoitus hallitsevassa määrin sanelee lopputuloksen pikemminkin kuin tekijän luova panos. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että Z-avainpesä ei ole siinä määrin omaperäinen, että se olisi tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettu teos.

Yhteenveto

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että Y-ovenkahva ja Z-avainpesä eivät ole siinä määrin itsenäisiä ja omaperäisiä, että niitä suojattaisiin tekijänoikeuslain 1 §:n mukaisina teoksina.

Puheenjohtaja

Marcus Norrgård

Sihteeri

Marco Grönroos

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Marcus Norrgård (puheenjohtaja), Eija Hinkkala, Tuula Hämäläinen, Pirjo Kontkanen, Mari Lampenius, Kirsi-Marja Okkonen, Pekka Pulkkinen, Risto Ryti, Pekka Sipilä, Markku Uotila, Hannele Vertainen ja Martti Virtanen.